

Linnalönnruut asialla

Vankilaslangin sanakirja. Toimittanut LEO LIPSONEN, Valtion painatuskeskus 1990. 368 s.

Sanakirjan ilmestyminen on aina tapaus, Vankilaslangin sanakirjan ilmestyminen viime vuonna oli suorastaan mediatapaus, joka huomattiin niin lehdistössä kuin radiossa ja televisiossakin.

Vankilaslangin kirjaaja Leo Lipsonen on itse vankilan asiakkaana, alan miehenä, lähestynyt kieltä sisältäpäin: toimitusprosessissa on ollut kyse sananmukaisesti osallistuvasta havainnoinnista. Sanakirjan aineiston valtaosa perustuu vankien antamiin tietoihin, mutta Lipsonen on sanastanut myös eri-ikäistä vankien maailmaa sivuavaa kirjallisuutta; tärkeänä lähteenä on ollut Kaarina Karttusen Nykyslangin slangisanakirja. Aineisto ei ehkä ole tieteellisesti pätevä (mukana on muun muassa käännettyä kaunokirjallisuutta), mutta toimittaja korostaakin, ettei sanakirja ole tieteellinen. Ihan harrastajamainenkaan ei tekijän ote ole: Lipsonen on suomen kieltä opiskellut toimittaja.

Sanakirjaa lukiessa hämmästyttää se, että slangin seassa on virallista termistöä, kriminaalihuollon ja lakikielen sekä lääketieteen sanastoa kuten *haaste*, *jälkihuolto*, *lomarike* ja *mahahuuhtelu*. Toimittaja perustelee niiden mukanaoloa esipuheessaan sillä, että kirjasta olisi mahdollisimman paljon hyötyä ensi kertaa kiven sisään joutuneelle. Jo se antaa

viitteitä siitä, että kyseessä onkin eräänlainen käsikirja, opas kokonaiseen elämänmuotoon. Muita tähän elämänmuotoon sisältyviä alueita heijastavat esimerkiksi murtosanasto sekä uhkapelimaailman ja varsinkin huumeiden käyttäjien kieli. Vankien slangin lisäksi mukana on vartijoitten ammattislangia; kun liitteenä ovat vielä mustalaiskielen sanasto sekä kutsumanimien luettelo ja englanninkielinen huumetermistö fraaseineen kaikkineen, tuntuu siltä, että tekijä on halunnut kerralla antaa lukijalle kaiken mahdollisen tiedon salaisesta vankilamaailmasta: lehtimies on kirjoittanut raportin.

Näinä aikoina, kun slangin ja arkiseksi sävyttyneen puhekielen ilmaiset ovat vallanneet myös julkisen kielenkäytön, on varmasti ollut vaikeaa vetää rajaa slangin ja ei-slangin välille – ja varsinkin tavallisen slangin ja vankilaslangin välille. Oudolta tuntuu kuitenkin, että esimerkiksi *aplari* 'appelsiini' ja *lerppu* 'levyke' tai *mies* merkityksessä 'aviomies' ovat päässeet mukaan vankilaslangina.

Slangisanasto karttuu suurin piirtein samoin kuin muukin sanasto. Englantia tulee slangiinkin paitsi uusien käsitteiden myötä myös entisten, muista kielistä kulkeutuneiden tai omaperäisten slangisanojen tilalle tai ainakin rinnalle, esimerkiksi *striitti* (< englannin *street* 'katu', vanhassa slangissa *kartsa*). Erikoinen yhdistelmä englantia (< *can*) ja suomea (< *tajuta*) on *canjuta* («Canjuut-sä mitä mä miin»).

Toisin kuin aika Helsinki-keskeiseen yleisslangiin vankilaslangiin on kulkeutunut paljon sanoja myös kansanmurteista, esimerkiksi länsimurteinen *suvi* tarkoittaa vankilakielessä 'vuotta'. Kirjan esipuheessa todetaan myös mustalaiskielen antaneen sanoja vankien kieleen, ja valtaväestölle vieraana se onkin ollut oiva salakieli. Lipsonen selittää mustalaiskielestä lähteneeksi esimerkiksi huonoa huumetta tarkoittavan sanan *fuula* < mustalaiskielessä *fuul* 'lika'. Karttusen slangisanakirjakin tuntee *fuu-*

lan, mutta siinä viitataan englannin *fool*-sanaan ('petkuttaa') mahdollisena etymologiana.

Kuten Lipsonen esipuheessaan toteaa, vankilaslangissa on runsaasti deskriptiivistä sanastoa. Pelkästään vankilaan kuuluu esimerkiksi *hörhö-pesye*: *hörhelö*, *hörhäke*, *hörhö* ja *hörpeli* tarkoittavat kauan vankilassa istunutta, *hörhölä* Turun keskusvankilaa, *hörhöytyä* hörhöksi tulemista, laitostumista ja niin edelleen.

Sanoja väännellään eri tavoin, esimerkiksi niin sanottujen slangijohdinten avulla muokataan olemassaolevista sanoista rinnakkaismuotoja (*tato*, *tatsa*, *tatska*, *tatsku*, *tatu* 'tatuointi') tai varioidaan alkukonsonantteja (*flaidata*, *slaidata*; *ragata*, *skragata*, *skrakata* 'tapella').

Vankilaslangin sanakirjaan on myös huolettomasti otettu paljon tuotenimistä muodostuneita sanoja – tavallisen sanakirjan tekijä ei voi ottaa mukaan edes *aspiriinia* ja *cocista*, sen estää tuotenimien lainsuoja. Vankilaslangin sanakirjassa sen sijaan vaikkapa *bostikki* (< liimamerkki Bostik) ja *larkku* (< lääkkeen nimi Largactil) ovat mukana siinä kuin muutkin sanat.

Paikannimistä taas ovat peräisin monet huumeiden nimet: *afga* tulee Afganistanista, *liba* Libanonista, *pagi* Pakistanista ja *rokko* Marokosta. Kirjassa on mukana myös erisnimiä Helsinginkadun kulmien (entisistä ja nykyisistä) baarinimistä Amsterdamiin (*Dami*) asti. Helsingin kaupunginosien *ka*-loppuiset slanginimet on jostain syystä otettu mukaan *kka*-loppuisina (*Hertsikka*, *Roihikka*), mikä vanhasta hertsikalaisesta voi tuntua pahalta: ainakin rinnakkaismuotoina pitäisi olla *ka*-loppuiset (*Hertsika*, *Roihika*).

Merkityksenmuutos tekee slangia melkein mistä sanasta hyvänsä, ja tässä pääsee kukkimaan myös huumori, jota vankilaslangistakaan ei puutu; kielellä leikkiminenhän on slangin perusominaisuuksia. Metaforien huumori on usein mustaa, esimerkiksi fasismi- ja keskitysleiririnnastuksia on paljon: vankilanjohdaja on *führer*, poliisi *gestapo*, lääkäri

mengele ja Sörnäisten vankila Auschwitzia mukaillen *Sörnävits*. Lempeämpää ironiaa on esimerkiksi Keravan nuorisovankilan nimittäminen *Kakolan taimitarhaksi* ja sen asiakkaiden *mummulan lapsiksi* tai vankien ulkoilua vahtivan vartijan kopin kutsuminen *ulkoiluviras-toksi* tai *keltaiseksi huvimajaksi*. Pehmentäviä eufemismeja tarvitaan paljon, kun puhutaan kovista asioista, esimerkiksi *aids* piiloutuu *adidakseksi* tai *piip-taudiksi*; kuoleamalla on toistakymmentä ja hirttäytymisellä parikymmentä kieroilmausta.

Kielellä leikkiminen ylittää joskus sananrajat, esimerkiksi vanhoista vankiläsäännöistä on väännetty mukaelmia, kokonaisia fraaseja, kuten johtajan valtaa ivaileva »vangin kuolemantapauksen sattuessa vanki katsottakoon kuolleeksi, ellei johtaja toisin määrää.»

Ajankohtaisuus on myös slangin ominaisuuksia, ulkopuolinen maailma on heijastunut vankilaan esimerkiksi, kun huono hasis on saanut nimen *tsernopilvi* (< Tšernobyl) tai työleiri on nimetty *Juuan pakolaisleiriksi*. Televisio-ohjelmat ovat jättäneet käsitteitä kieleen: AA-ryhmää voidaan entisen viihdeohjelman mukaan nimittää *Valehtelijoiden klubiksi*. Joskus samaan sanaan on päädytty eri teitä: *niksula* merkityksessä 'mielisairaala' tulee verbistä *niksahtaa* 'seota', mutta toinen merkitys 'Keravan nuorisovankilan nuoriso-osasto' ilmeisesti entisestä lasten televisio-ohjelmasta Niksulän TV.

Sana-artikkelien rakenne on pelkistetty, erikoismerkkejä ja muita sanakirjateknisiä keinoja on käytetty vain vähän, mikä tekee kirjan helppolukuiseksi. Hakusanan muoto horjahtaa silloin tällöin: miksi hakusanaksi on valittu substantiivijohdos *mykittäminen*, kun käyttöesimerkinkin perusteella luontevampi olisi normaali verbin sanakirjamuoto 1. infinitiivi *mykittää*? Miksi ottaa hakusanaksi kolmannen persoonan muoto *futaa*, kun kyse on jo edellä olleesta *fudata*-verbistä? Rinnakkaisissa sanoissa ei aina ole viittausta toiseen, esimerkkilause

saattaa olla ihan muusta kuin hakusanasta, tai selitteen muotoilu onnahtaa.

Enemmän kuitenkin häiritsee huoleton etymologioiden antaminen tai antamatta jättäminen. Toisista sanoista kerrotaan, että kyseessä on alun perin muresana, toisista ei (ei kansankieleen viittausta esimerkiksi sanoissa *avittaa*, *följu* tai *tellätä*). Etymologointi on tietysti vaikeaa, usein jopa mahdotonta, mutta kovasti lukijaa häiritsee, että usein ihan peräkkäisistä sanoista toisessa on viittaus lainanantajakieleen, toisessa ei (*brenkku*-sanan tausta selvitetään, *breivin* ei jne.). Mielestäni helposti saatavilla oleva lähde olisi pitänyt mainita yhtenäisyyden vuoksi. Varmaankaan ruotsia taitamattomalle ei *baakkelssin* merkitys 'leivos' ole itsestään selvää, ja jos sitä ei tiedä, jää vitsi ymmärtämättä: vankilakieleessä *baakkelsi* on yksi lukuisista vankeusrangaistusta tarkoittavan *kakun* synonyymeistä. *Doupata* ('käyttää huumeita') tulee englannin *dopingista* tai on siihen ainakin yhteydessä ja *barbireva* ('nuori hyvämuotoinen nainen') mitä todennäköisimmin barbienukesta, mutta näihin yhteyksiin ei ole viitattu, vaikka monet itsestäänselvyydet (*baby* tulee englannin sanasta *baby*) on kerrottu. Etymologinen tieto kiinnostaa myös suurta yleisöä!

Suljetuilla yhteisöillä ja laitoksilla on omat, erilliset kielensä, jotka sisältävät yhteisiäkin piirteitä. Vankilaslangilla on yhteytensä esimerkiksi armeija- ja jopa koululaisslangiin. Tämä näkyy myös kirjan loppuun liitetystä kutsumanimiluetelosta. Esimerkiksi *Golgatan Olga*, joka monissa kouluissa on ollut uskonnon opettajan kutsumanimi, tunnetaan vankilapiireissä naisvartijan nimenä.

Sanakirjassa limittyvä uusi ja vanha, Lipsonen on ottanut mukaan historiallisen näkökulman haastatteleamalla iäkkäitä vankeja ja sanastamalla vanhojakin vankila-aiheisia kirjoja (Kiannon pidätetyn päiväkirja on vuodelta 1940) sekä ottamalla jo kadonnutta vankien sanastoa mukaan sanakirjaan. Sanat sisältävät paljon tietoa myös vankein- ja sai-

raanhoidosta sekä vankeihin kohdistuvista asenteista ennen ja nyt. Nykytavat elävät sanakirjan artikkeleissa, joissa Lipsonen ei läheskään aina tyydy selittämään sanaa vaan kertoilee myös sanaan liittyviä kielenulkoisia seikkoja. Esimerkiksi *sienet*-artikkelista lukija saa tietää, että »sienten käyttö huumeeksi lienee hiukan lisääntymässä niiden vaarallisuudesta huolimatta». Sana-artikkelit *etikka* ja *hivensarvisuola* eivät selitä näiden sanojen merkitystä ollenkaan, vaan sen, miten ne liittyvät huumeiden maailmaan: kyseisillä aineilla harhautetaan huumekoiria.

Kaiken kaikkiaan Lipsonen on tullut tallettaneeksi ja koonneeksi yhteen melkoisen määrän niin elävää kuin jo melkein kadonnutta perinnettä. Ei ihme, että hän omien sanojensa mukaan aineistoa kootessaan välillä tunsikin itsensä oikeaksi Linnalönnruutiksi. Linnalönnruut jätti töitä myös tuleville tutkijoille: ainakin sanastontutkija ja sosiolingvisti saavat varmasti virikkeitä Vankilaslangin sanakirjasta.

RIITTA ERONEN